

**ТРАДЫЦЫЙНАЯ КУЛЬТУРА
Ў СУЧАСНАЙ АДУКАЦЫЙНАЙ ПРАСТОРЫ**

Вячаслаў Калацэй

**ВЫШЭЙШАЯ ШКОЛА
І ЭТНАПЕДАГАГІЧНАЯ НАКІРАВАНАСЦЬ АДУКАЦЫІ**

Разгляд праблем і перспектывы развіцця этнапедагагічных накірункаў у сістэме вышэйшай школы Рэспублікі Беларусь, характарыстыка мэт і задач этнаэкалагічнага складальніка адукацыі – тэма адносна мала распрацаваная ў спецыяльнай літаратуры. Разам з тым, сёння яна надзвычай актуальная, асабліва ў кантэксце грамадскіх працэсаў мяжы ХХ–ХХІ стагоддзяў. У апошнія два дзесяцігоддзі дзеячы культуры, педагогі і адміністратары краін Усходняй Еўропы паслядоўна шукаюць шляхі будовы м а д э л і адукацыйнага працэсу на падмурку традыцый мясцовых этнічных культур. Мэта іх дзейнасці – замацаваць у адукацыйным працэсе механізмы перадачы этнаэкалагічнага патэнцыялу свайго народа. Сёння на тэрыторыі Беларусі пражываюць прадстаўнікі каля 100 народнасцей. Па перапісу 1989 года небеларусы складалі 22,2 % насельніцтва краіны (табл. 1) [1, с. 50].

Табліца 1 – Этнічны склад насельніцтва Беларусі ў 1989 годзе

Этнічная прыналежнасць	Колькасць	
	тыс. чал.	%
Беларусы	7 897	77,8
Расіяне	1 341	13,2
Палякі	417	4,1
Украінцы	290	2,9
Яўрэі	112	1,1
Іншыя	71	0,9

Прадстаўнікі разнастайных этнічных груп паслядова існуюць у нас у агульным соцыуме, і гэта лічаць паказчыкам гарманічнасці міжэтнічных адносін. Да канца ХХ стагоддзя, увогуле, ва урбаністычных асяродках панавала небеларуская культура, што было абумоўлена этнічнай структурай насельніцтва гарадоў, дзе беларусы складалі меншасць. Агульныя для Еўропы напярэдадні ХХІ стагоддзя тэндэнцыі, якія акрэслілі чарговы ўздым інтарэсу да этнічных каранёў, да свайго культуры адлюстраваліся і ў статыстыцы этнічнай самаідэнтыфікацыі насельніцтва Беларусі [2, с. 30]. За 10 год (1989–1999) беларусамі сталі лічыць сябе яшчэ амаль 3 % насельніцтва краіны (табл. 2).

Табліца 2 – Этнічны склад насельніцтва Беларусі ў 1999 годзе

Этнічная прыналежнасць	Колькасць	
	тыс. чал.	%
Беларусы	8 159	81,2
Расіяне	1 142	11,4
Палякі	396	3,9
Украінцы	237	2,4
Яўрэі	28	0,2
Іншыя	80	0,9

Як сведчыць рэчаіснасць, людзі, якія лічаць роднай беларускую мову, амаль заўсёды імкнуцца да традыцыйных (этнаэкалагічных) каштоўнасцяў, прадстаўленых у культуры іх народа: культ сям'і, павага да ўсіх формаў жыцця, супольнае вырашэнне грамадскіх пытанняў, сацыяльная справядлівасць, павага і шанаванне старэйшых у родзе і грамадзе, захаванне нацыянальных традыцый як гарантыі стабільнага існавання грамадства.

Гарантам пераемнасці такіх каштоўнасцяў і асноўным складальнікам этнапедагагікі з'яўляецца

этнакультурнае выхаванне – *набыццё грамадскакарысных ведаў, уменняў, навыкаў сродкамі пераймання народнай культуры і мастацтва*. Яго адметная рыса – *дакументальная аснова*, таму этнакультурнае выхаванне – дзейнасць, якая грунтуецца на вывучэнні, засваенні і трансляцыі каранёвай культуры (яе светапогляду, маральна-этычных і эстэтычных каштоўнасцей). Лепшы сродак далучэння моладзі да традыцыі – гэта развучванне з ёй гульняў і побытавых танцаў, расповеды этыялагічных аповедаў, спевы ў фальклорных гуртах і ўдзел у рэвіталізаваных (вернутых у побыт) каляндарных абрадах. Ужо даволі працяглы тэрмін гэтыя віды дзейнасці з’яўляюцца прадметам і сродкам навучання ў вышэйшай школе, у тым ліку на факультэце традыцыйнай беларускай культуры і сучаснага мастацтва УА БДУКМ (мал. 1-3).

Малюнак 1 – гурт «Рапе» спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» – гучаць рэвіталізаваныя гуслі, дуда, традыцыйная скрыпка, 2007 г.

Малюнак 2 – рэвіталізацыя «Купалля» – дыпломны праект першага выпуску «Этнафоназнаўства», 2008 г.

Малюнак 3 – студэнты накірунку «Фальклор» на рэвіталізацыі абраду «Страла» з носьбітамі традыцыі на Падняпроўі, 2009 г.

На пачатку XXI стагоддзя быў абагульнены рэспубліканскі досвед працы ў гэтым кірунку (мал. 4-6). Імпрэзы, на якіх адбываўся абмен вопытам па этнакультурным выхаванні, з 2002 года ладзіць адзел народных мастацкіх рамёстваў і фальклору Нацыянальнага цэнтра мастацкай творчасці дзяцей і моладзі. З 2003 года адзел іх ладзіць з факультэтам традыцыйнай беларускай культуры і сучаснага мастацтва Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Малюнак 4 – Рэспубліканскі фестываль фальклору «Берагіня» на Рудабельшчыне, 2004г.

Малюнак 5 – Этнадыскатэка з дударскай музыкой і побытавым танцам у клубе «Стэп», 2006г.

Малюнак 6 – заняткі Рэспубліканскай фальклорнай школы, 2007г.

На працягу 2002 – 2007 гадоў гэтыя навукова-практычныя імпрэзы (табл. 3) сталі своеасаблівай «трыбунай» для абмеркавання розных аспектаў дзейнасці па этнапедагагіцы, па навучанні дзяцей і моладзі асновам беларускай культуры [3, с. 22]. Паралельна рэгіянальныя ўдзельнікі працэсу этнакультурнага выхавання знаёміліся праз асабісты саўдзел (самапрэзентацыю сваіх дасягненняў) з практычнымі напрацоўкамі яго сталічных тэарэтыкаў, супрацоўнікаў навуковых і вышэйшых навучальных устаноў (маштабнымі праектамі па адрэджэнні жанраў вясковага традыцыйнага мастацтва, рэвіталізацыямі святаў, дударскімі постфальклорнымі дыскатэкамі, рэвіталізацыяй каранёвых музычных інструментаў). Усе, хто меў адносіны ў краіне да мэтаў, эстэтыкі, дыдактыкі этнапедагагікі і этнакультурнага выхавання, да праблем іх адаптацыі да сучасных акалічнасцяў навучальнага працэсу і творчай практыкі, атрымаў магчымасць падзяліцца з калегамі сваімі набыткамі і паслухаць пра дасягненні і праблемы іншых. Паралельна яны знаёміліся з сацыяльна-культурнымі вытокамі айчыннай этнапедагагікі – нефармальнымі грамадскімі рухамі Беларусі 1970-1980-х гг.

Табліца 3 – Рэспубліканскія мерапрыемствы па абагульненні досведу этнакультурнага выхавання ў 2002 – 2007 гады

Дата	Імпрэза	Удзельнікі
20.09. 2002 г.	Рэспубліканскі «круглы стол» па тэме: «Этнакультурнае выхаванне і летні адпачынак дзяцей і падлеткаў»	Школьнікі і моладзь Мінскага, Любанскага р-наў, г. Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
01.04. 2003 г.	Рэспубліканскі майстар-клас «Традыцыйны побытавы танец як складальнік этнакультурнага выхавання: досвед фальклорных аб'яднанняў паўночнай і цэнтральнай Беларусі»	Школьнікі і моладзь Расонскага, Любанскага, Мінскага р-наў, г. Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
08-09.10. 2003 г.	Рэспубліканскі майстар-клас «Рэспубліканскі эксперыментальны праект «Танцавальны фальклор і дзеці» – эфектыўная адкрытая сістэма этнакультурнага выхавання»	Школьнікі і моладзь Любанскага, Барысаўскага, Мінскага р-наў, г. Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
14-15.04. 2004 г.	Рэспубліканскі «круглы стол» па тэме: «Святы «Сонечнага крыжа» і сістэмнасць працэсу этнакультурнага выхавання дзяцей і падлеткаў»	Школьнікі і моладзь Любанскага, Драгічынскага, Акіябрскага раёнаў, г. Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
27-28.10. 2004 г.	Рэспубліканскі майстар-клас «Пераемнасць беларускай этнафанічнай традыцыі: тэорыя і практыка»	Школьнікі і моладзь Валожынскага, Лепельскага, Мінскага р-наў, г. Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
30-31.03. 2005 г.	Рэспубліканскі «круглы стол» па тэме: «Адаптацыя традыцыйнага строя ў дзіцячым і маладзёжным фальклорным гурце»	Школьнікі і моладзь Любанскага, Барысаўскага, Мінскага р-наў, г. Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
16-17.11. 2005 г.	Рэспубліканскі майстар-клас «Інструментальная этнафонія беларусаў: месца ў адукацыйнай і культурнай прасторы XXI стагоддзя»	Школьнікі і моладзь Драгічынскага, Акіябрскага, Мінскага р-наў, гарадоў Мінска, Рыгі, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Рэспублікі Беларусь
24 - 25.04. 2006 г.	Рэспубліканскі «круглы стол» па тэме. «Правядзенне святаў і фестывалю: пытанні дакументальнай асновы мастацкай творчасці»	Школьнікі і моладзь Мінскага раёнаў, гарадоў Мінска, Вільнюса (Літва), супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
24-26.10. 2006 г.	Рэспубліканскі майстар-клас «Гісторыка-культурныя вытокі традыцыйнай музыкі»	Школьнікі і моладзь Кобрынскага, Мінскага раёнаў, горада Мінска, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
17-19.05. 2007 г.	Рэспубліканскі «круглы стол» па тэме: «Ландшафтны код святаў і фестывалю»	Школьнікі і моладзь Любанскага, Мінскага р-наў, гарадоў Мінска, Палангі (Літва), супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі
07-09.12. 2007 г.	Рэспубліканская фальклорная школа патэме: «Традыцыйныя музычныя інструменты ў рэкрэатыўнай і абрадавай практыцы XXI стагоддзя»	Школьнікі і моладзь Мінскага р-на, гарадоў Мінска, Санкт-Пецярбурга, супрацоўнікі ўстаноў культуры і адукацыі Беларусі

Як сведчыць наменклатура тэматыкі вышэйпералічаных імпрэзаў, за шэсць гадоў у колах спецыялістаў былі разгледжаны і абмеркаваны амаль усе віды і аспекты дзейнасці па этнакультурным выхаванні ў Беларусі. У дыскусіях і выступях удзельнікаў гэтых мерапрыемстваў неаднаразова і шырока абмяркоўваўся досвед суседніх краін: Літвы, Латвіі, Расіі, Польшчы. Вынікі абмеркавання публікаваліся ў рэспубліканскіх СМІ і даводзіліся да ведама адказных асоб з міністэрстваў культуры і адукацыі.

Сярод спецыялістаў-удзельнікаў гэтых мерапрыемстваў, на працягу 2002 – 2007 гадоў, было праведзена экспертнае апытанне па праблемах беларускай культуры, якой яны мусяць займацца і ў сілу службовых абавязкаў (у большасці выпадкаў яшчэ і па прызначэнні), і ў сілу асабістай сацыяльнай пазіцыі.

Усяго ў ім удзельнічала 210 супрацоўнікаў устаноў культуры і адукацыі з шасці абласцей Рэспублікі Беларусь і з горада Мінска. Гэта кіраўнікі музычных, харэаграфічных, харавых студый і гурткоў, аб'яднанняў па розных жанрах дэкаратыўна-побытавага мастацтва, супрацоўнікі метадычных цэнтраў культуры, спецыялізаваных школ і сярэдніх спецыяльных устаноў сферы культуры і адукацыі, выкладчыкі ВНУ. У час правядзення апытання аналізаваліся прынцыпы і мэты арганізацыі працэсу

навучання і выхавання сродкамі народнай культуры. Рэспандэнтам быў прапанаваны шэраг пытанняў (табл. 4), на якія даследчыкі атрымалі наступныя адказы.

Табліца 4 – Ацэнка экспертамі эфектыўнасці нарматыўнай падтрымкі дзейнасці па этнакультурным выхаванні ў Рэспубліцы Беларусь

№ пп	Пытанне да групы экспертаў	Адказ (% апытаных)		
		«так»	«не»	«цяжка адказаць»
1	Ці ўдзельнічаеце Вы (самастойна ці з калектывам, установай) у комплексных мэтавых праграмах і праектах па захаванні традыцыйнай культуры Беларусі?	5	84	11
2	Ці карыстаецеся Вы ў сваёй дзейнасці нарматыўнымі дакументамі па ахове помнікаў нематэрыяльнай спадчыны народа (па ахове фальклору, традыцыйнай медыцыны, сямейнай абраднасці, духоўных практык аздаравлення, культур нацыянальных меншасцяў) ?	11	69	20
3	Ці адпавядае, на Ваш погляд, дзяржаўны каляндар нацыянальным традыцыям беларусаў, ладу іх жыцця і прыроднаму цыклу іх ландшафту?	2	94	4
4	Ці ўведзены элементы этнапедагогікі ў вучэбныя праграмы і планы Вашай установы?	15	79	6
5	Ці мае дадатковыя крыніцы фінансавання Вашай дзейнасці (спецыяльныя артыкулы выдаткаў на экспедыцыйную, фестывальную, камунікатыўную дзейнасць) адміністрацыя Вашай установы?	2	91	7

Як бачым, сярэдні паказчык па другім, «адмоўным» слупку (адказ «не») – 83 %. Відавочная незадаволенасць абставінамі сваёй дзейнасці з боку этнапедагогаў – сведчанне пэўнага дысбалансу, які сёння мае месца ў пытаннях, знітаных з этнакалогіяй тытульнага этнасу Беларусі. Гэта – адчувальнае сведчанне «няўпісанасці» яго культуры ў стандарты дзейнасці дзяржаўных устаноў.

Калі беларуская культура недастаткова прадстаўлена ў дзейнасці ўстаноў сацыяльнай сферы, якія істотна праграмуюць светапогляд будучыні краіны – дзяцей і моладзі, паўстае пытанне – «Што за культура там прадстаўлена?». Як сведчыць мой асабісты досвед, на гэтае пытанне мала хто зможа зразумела, паслядоўна і аргументавана адказаць. Увогуле, увесь сусветны досвед міжэтнічнага суіснавання магчыма звесці да кароткага, але ёмістага выразу «бацькі гісторыі» Герарота: «Калі дазволіць усім народам на свеце абраць найлепшыя звычаі і паводзіны, то кожны народ, уважліва разгледзеўшы чужыя, абраў бы лепшымі свае» [4, с. 9]. Гэтая простая фраза – сапраўднае крэда этнакалогіі. З пункту гледжання логікі, 80 % насельніцтва з беларускімі каранямі павінны мець этнічную культуру, прадстаўленую ў нарматыўных дакументах выхавання іх дзяцей. Сёння мы маем сітуацыю з амаль адваротным паказчыкам. Апытанне – сведчанне ў сярэднім 83 %-най (адказ «не», гл. табл. 4) адмоўнай ацэнкі экспертамі-практыкамі асноўных сучасных нарматыўных складальнікаў этнакультурнага выхавання сродкамі беларускай культуры ў рэспубліцы.

Безумоўна, наўрад нейкая з нацыянальнасцей, якія пражываюць на тэрыторыі Беларусі, сёння цалкам задаволеная сітуацыяй са станам развіцця ўласнай культуры. Аднак, як сведчыць аўтарытэтнае меркаванне прафесіяналаў і сітуацыя з культурай увогуле, «парадокс Беларусі» ў тым, што ў найбольш неспрыяльным становішчы ў краіне знаходзіцца этнічная культура менавіта беларусаў. Сапраўды, культуры «этнасаў-гасцеў» добра і разнастайна прадстаўлены і запатрабаваны ў першую чаргу ва ўласных метраполіях, а дзе застаецца месца для культуры беларусаў, калі ў сябе на Радзіме яе месца не дэкларавана належным чынам?

Адносна этнакалогіі і этнапедагагічнага функцыянавання вышэйшай школы ў Рэспубліцы Беларусь можна зрабіць наступныя высновы:

1) культурны ландшафт краіны (беларускія СМІ, інтэрнэт, вучэбны працэс галіны мастацкай адукацыі) заняты рознымі культурнымі ўзорамі (еўрапейскімі, амерыканскімі, расійскімі, беларускімі) у памерах і прапарцыях, якія не адпавядаюць рэальным суадносінам у этнічнай структуры насельніцтва краіны;

2) па меркаванні педагогаў-удзельнікаў працэсу этнакультурнага выхавання, існаванне самога гэтага працэсу – а) вынік самаадданасці і энтузіязму асобных педагогаў; б) мецэнатства, прафесійнай дальнабачнасці і актыўнай сацыяльнай пазіцыі некалькіх адміністратараў і прыватных асобаў;

3) калі ўлічыць небяспеку гібрыдызацыі, маргіналізацыі культур розных этнасаў і наступстваў гэтага працэсу для грамадства, трэба а) сур'ёзна вывучаць пытанне пра заканамернасці і перспектывы

этнакультурнага выхавання і этнамастацкай адукацыі; б) уносіць адпаведныя карэктывы ў адукацыйныя стандарты Рэспублікі Беларусь, у першую чаргу ў сферы вышэйшай школы.

Спіс літаратуры:

1. Саракавік, І. Беларусазнаўства / І. Саракавік. – Мінск : Веды, 1998. – 284 с.
2. Шахотько, Л.П. Социальная демография. Переписи населения: методология, методика, результаты : пособие / Л.П. Шахотько. – Минск : Бестпринт, 2005. – 104 с.
3. Пладунова, Т. Рухомы фэст «Па святых «Сонечнага крыжа»: сацыяльны запыт і канцэпцыя / Т.Пладунова // Штудыі Рэспубл. сезоннай фальклор. школы / рэд. кал. В. Калацэй (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. дзярж. ун-т культуры і мастацтваў, 2007. – С. 22–27.
4. Токарев, С.А. История изучения календарных обычаев и поверий / С.А. Токарев // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: исторические корни и развитие обычаев. – М. : Наука, 1983. – С. 8–23.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ